

The role of Iran-Iraq geographical variables in the imposed war

Hadi Kikhaei Rad¹, Hassan Mohaghegh², Behrouz Bazzi³

Abstract

The imposed war of September 1980, which was led by Saddam has been designed to intimidate and inflict human casualties and to try to occupy Khuzestan in order to advance a political and military objective. Hence; the Iraqi Ba'athist regime with the support and guidance of Western governments in order to counter the rise of the Islamic Revolution by launching an imposed war and taking advantage of Iran's specific geopolitical position, tried to counteract and reduce its power by any possible invasion of Iran's geographical borders. The main question of this study is: what role did the geographical variables of the two countries of Iran and Iraq play in the imposed war?

The purpose of this study is to investigate the geographical variables and their impact on the outcome of military operations. This study is a descriptive-analytical one and its main achievement is that: Saddam's Ba'athist regime because of the geopolitical vacuum and the lack of access to free waters and due to its harsh climatic conditions at the near of Iranian borders, with open and clandestine support of Western and neighboring governments attempted to occupy Iran which failed to achieve its own sinister goals under the leadership of Imam Khomeini and the resistance of Iranian people and their revolutionary and Islamic ideology. Thus, at the end of the war, the sovereignty and geographical boundaries of Iran has been saved from the loot and plunder of plunderers.

Keywords: *Security, Iran, Iraq, Imposed War, Geographic Variables.*

1- PH. D Student in Regional Studies, Imam Hussein (as) Comprehensive University.

2- Academy Member of Imam Hussein (as) Comprehensive University.

3- Master Graduated in Political Sciences, Islamic Azad University of Tehran Researching Sciences Branch.

نقش متغیرهای جغرافیایی ایران و عراق در جنگ تحمیلی

هادی کیخانی راد^۱، حسن محقق^۲، بهروز بزی^۳

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۴/۲۸

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۷/۱۰

چکیده

جنگ تحمیلی در ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ به رهبری صدام، به منظور ایجاد رعب و وحشت و گرفتن تلفات انسانی و تلاش برای اشغال خوزستان در جهت پیشبرد یک هدف سیاسی و نظامی طراحی شده بود؛ از همین رو رژیم بعث عراق با حمایت و هدایت دول غربی برای مقابله با شکوفایی انقلاب اسلامی با راه اندازی جنگ تحمیلی و بهره گیری از موقعیت خاص ژئوپلیتیکی ایران تلاش نمود تا با هجوم سراسری به مرزهای جغرافیایی ایران به هر شکل ممکن با این انقلاب مقابله کرده و از قدرت آن بکاهد. سؤال اصلی این پژوهش این است که متغیرهای جغرافیایی دو کشور ایران و عراق چه نقشی در جنگ تحمیلی ایفا نموده است؟ هدف پژوهش، بررسی متغیرهای جغرافیایی و میزان اثرگذاری آن در فرجام عملیات های نظامی می باشد. این مطالعه با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده و دستاورد اصلی آن این است که: رژیم بعثی صدام با توجه به خلأ ژئوپلیتیکی و عدم دسترسی به آب های آزاد و با عنایت به شرایط اقلیمی ناهموار و سخت در جوار مرزهای ایران با حمایت آشکار و نهان دولت های غربی و همسایه، درصدد اشغال نظامی ایران برآمد که با هدایت حضرت امام خمینی و ایستادگی مردم و ایدئولوژی انقلابی و اسلامی مردم ایران در دستیابی به اهداف شوم خود ناکام شد و اینگونه حاکمیت و مرزهای جغرافیایی ایران در پایان جنگ از دستبرد و چپاول غارتگران محفوظ ماند.

کلید واژه ها: امنیت، ایران، عراق، جنگ تحمیلی، متغیر جغرافیایی

۱- دانشجوی دکتری مطالعات منطقه ای دانشگاه جامع امام حسین (ع).

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع).

۳- کارشناس ارشد علوم سیاسی واحد علوم و تحقیقات.

مقدمه و بیان مسأله

جنگ عراق با ایران که در ایران با نام جنگ تحمیلی یا دفاع مقدس و در زمان صدام در عراق با نام فادسیه صدام شناخته می‌شود، طولانی‌ترین جنگ متعارف در قرن بیستم میلادی و دومین جنگ طولانی این قرن پس از جنگ ویتنام بود که نزدیک به هشت سال به طول انجامید. جنگ به صورت رسمی در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ برابر ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ آغاز شد. در این روز درگیری‌های پراکنده مرزی دو کشور با یورش هم‌زمان نیروی هوایی عراق به ده فرودگاه نظامی و غیرنظامی ایران و تهاجم نیروی زمینی این کشور در تمام مرزها به یک جنگ تمام عیار تبدیل شد؛ هرچند مقامات عراقی معتقد بودند که جنگ از ۴ سپتامبر با حملات توپخانه‌ای ایران به شهرهای مرزی عراق آغاز شده است.

پیش از آغاز جنگ، روابط دو کشور به شدت تیره شده بود. جاه‌طلبی‌های سیاسی صدام و اختلافات مرزی و ایدئولوژیکی از دلایل اصلی جنگ محسوب می‌شوند. این جنگ در نهایت پس از حدود ۸ سال در مرداد ۱۳۶۷ با قبول آتش‌بس از سوی دو طرف و پس از به‌جا گذاشتن یک میلیون نفر تلفات (کشته و شهید) و ۱۱۹۰ میلیارد دلار خسارات به دو کشور خاتمه یافت. مبادله‌ی اسیران جنگی بین دو کشور از سال ۱۳۶۹ آغاز شد. ایران آخرین گروه از اسرای جنگی عراقی را در سال ۱۳۸۱ به عراق تحویل داد.

جنگ ایران و عراق از لحاظ استراتژیک یکی از مهم‌ترین برخوردهای نظامی دوران معاصر بود که تأثیر مستقیم آن بر کشورهای آن‌چه بیشترین ذخایر نفتی جهان را داشتند، وارد و در طول جنگ ثابت شد که پیروزی هر یک از دو کشور ایران یا عراق موجب برهم خوردن ثبات و توازن قوا در منطقه خواهد شد به همین دلیل ابرقدرت‌ها کوشیدند تا هیچ‌کدام از این دو کشور پیروز نشده و هر دو را با زخم‌هایی عمیق و طولانی رها کنند.

از بعد نظامی عراق با استفاده از عنصر غافلگیری در ابتدای جنگ موفق شد بخش‌هایی از خاک ایران از جمله شهر خرمشهر را اشغال نماید. ایران در سال‌های دوم و سوم جنگ موفق شد بیشتر مناطق اشغالی از جمله خرمشهر را آزاد نموده و از سال ۱۹۸۴ جنگ را به داخل خاک عراق بکشانند. ایران در فوریه ۱۹۸۶ موفق به تصرف فاو یکی از مهمترین بنادر صدور نفت عراق شد و

در ۸ ژانویه ۱۹۸۷ عملیات عظیمی به نام کربلای ۵ را برای تصرف بصره دومین شهر بزرگ عراق به انجام رساند.

ایران در ۲۶ فوریه این عملیات را متوقف کرد و در شرایطی که بن‌بست نظامی در جبهه جنوبی جنگ کامل شده بود، جنگ نفتکش‌ها در خلیج فارس به اوج خود رسید. حمله غافلگیرانه یک جنگنده عراقی به کشتی جنگی آمریکایی که به آسیب شدید ناوچه یواس اس استارک و مرگ ۳۷ سرباز آمریکایی انجامید، کشتیرانی بین‌المللی را در معرض خطر قرار داده و زمینه مداخله بیشتر هر دو ابرقدرت را فراهم کرد به طوری که هر دو از قطعنامه‌های شورای امنیت که از دو طرف درخواست آتش‌بس داشت، حمایت می‌کردند. در سال چهارم و پنجم در این جنگ ارتش عراق به طور گسترده از جنگ‌افزارهای شیمیایی علیه کردهای عراقی و مردم و نظامیان ایران استفاده کرد؛ ولی ادعای استفاده ایران از سلاح‌های شیمیایی ثابت نشده است.

شورای امنیت سازمان ملل متحد در کل ۸ قطعنامه در این خصوص صادر نمود که همگی به جز قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران رد شد. دو کشور در طول جنگ آسیب‌های فراوان اقتصادی را متحمل شدند و بیش از یک میلیون نفر در این جنگ شهید، کشته و یا مجروح شدند.

دغدغه و مسئله‌ی این مقاله رسیدن به نقطه‌کانونی دلایل بروز ناامنی و ریشه‌یابی آن در جنگ است. تداوم ناامنی در مرزها، به گونه‌ای تداوم ناامنی در سایر شهرها و می‌تواند پیامدهای امنیتی ناخوشایندی را برای نظام ج.ا.ایران در پی داشته باشد. از این‌رو چگونگی شناسایی و برخورد با این موضوع، مسئله‌ای است که ذهن‌ها را به خود مشغول ساخته است. پیشران‌های جغرافیایی و شرایط اقلیمی در جنگ نقشی تأثیرگذار در معادلات داشته و از نقش مهم آن در بازی سیاسی بین قدرت‌های بزرگ نباید غافل ماند؛ چرا که در طول جنگ تحمیلی بسیاری از موفقیت‌ها و ناکامی‌ها ناشی از تحولات و شرایط جغرافیایی و اقلیمی حاکم بر آن بوده است.

از آنجایی که جنگ تحمیلی با تأثیرگذاری نهان و آشکار، تدریجی و تسریعی افکار عمومی همراه است ارتباط زیادی با امنیت و آسایش عمومی و روانی مردم پیدا می‌کند چرا که هم از حیث سر و کار داشتن با ابزارهای تأثیرگذار مستقیم و غیرمستقیم و هم از بعد امنیتی با کار ویژه‌های سازمان‌های نظامی و امنیتی همپوشانی دارد. از همین رو، پژوهش حاضر به دنبال واکاوی و بررسی متغیرهای جغرافیایی ایران و عراق در طول دوران دفاع مقدس و تأثیر آن بر شکست و یا

پیروزی عملیات‌ها می‌باشد.

سؤال اصلی

متغیرهای جغرافیایی دو کشور ایران و عراق چه نقشی در جنگ تحمیلی ایفا نموده است؟

فرضیه اصلی

علاوه بر دشمن، شرایط اقلیمی و متغیرهای جغرافیایی نقش مستقیم و بسزایی در فرجام عملیات‌های ایران و عراق داشته است.

روش پژوهش

روش این پژوهش از نظر هدفی؛ توسعه‌ای و از نظر ماهیتی؛ توصیفی - تحلیلی است.

روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات این پژوهش؛ کتابخانه‌ای (واقعی و مجازی) است که به صورت فیش- برداری و نکته برداری، مطالب یادداشت و در پایان مورد استفاده قرار گرفت. در این روش با استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق کتب، مقالات، اینترنت و سایر منابع، به بررسی متغیرهای جغرافیایی ایران و عراق در جنگ تحمیلی پرداخته می‌شود.

مفاهیم نظری

امنیت

این واقعیت که امنیت از جمله نیازهای اولیه زندگی انسان بوده و تاریخی به درازای سکونت بیشتر بر روی کره خاکی دارد، از پیشینه طولانی مطالعات امنیتی حکایت می‌کند (افتخاری، ۱۳۸۱: ۳۳). امنیت فوری‌ترین، ابتدایی‌ترین و ضروری‌ترین نیاز انسان، در سطوح مختلف است. از نظر امام خمینی علیه السلام انسان معاصر در همه زمینه‌های فردی گروهی و جهانی دچار انحطاط امنیتی می‌شود. چه در سطح خرد، چه در سطح متوسط و چه در سطح کلان. ریشه این انحطاط در «قیام للنفس» به جای «قیام لله» است. ایشان در تحلیل انحطاط امنیتی می‌گویند: «خودخواهی و ترک قیام برای خدا ما را به این روزگار سیاه رسانده و کشورهای اسلامی را زیر نفوذ دیگران درآورده. قیام برای منافع شخصی است که روح وحدت و برادری را در ملت اسلامی خفه کرده است» (صحیفه

امام، ۱۳۶۸: ۲۲). به‌رغم تصورات رایج درباره گرایش‌های واپس‌گرایانه افراط‌گرایان مبنی بر پرهیز از تکنولوژی و دستاوردهای تمدن غرب (مصطفی، ۱۳۹۴: ۱۷۷)، رژیم بعثی صدام در استفاده از روش‌ها و تکنولوژی مدرن برای انعکاس فعالیت‌های خود در سطح منطقه و جهان از هیچ فرصتی چشم‌پوشی نکرد و با تزویر و ریا در صدد سیطره و اشغال نظامی ایران برآمد و در تاریخ ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ با شروع جنگ تحمیلی، امنیت روانی مردم مسلمان ایران را دچار تزلزل نمود.

جهاد، ایدئولوژی پیش‌روی جنگ تحمیلی

رویکرد سید قطب و تفسیر او از جهاد اسلامی، الهام‌بخش بسیاری از گروه‌های پیکارجویی در کشورهای اسلامی بوده است (اسپوزیتو و وال، ۱۳۸۹: ۳۳۱)، جهاد به‌عنوان یک اصل مهم و مقدس در اسلام به یکی از بزرگترین چالش‌های پیش‌روی کفار و دشمنان اسلام تبدیل شده است. سران استکبار پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران چون توان ایستادگی در مقابل این حرکت انقلابی عظیم و مردمی را نداشتند بر آن شدند تا با انواع تبلیغات رسانه‌ای و روانی این انقلاب را مورد سرزنش و دچار چالش نمایند. شیخ عبدالرحمن معتقد است که جهاد صرفاً یک مفهوم دارد و آن دست بردن به اسلحه و واداشتن کفار به پذیرفتن اسلام است و تفسیر غیر از این، صرفاً در اثر ترس از قدرت‌های استعماری متولد شده است (پلی و دوران، ۱۳۸۱: ۲۰). دول غربی نیز برای خدشه به این انقلاب مقدس سعی نمودند آن را در جوامع اسلامی تحریف کرده و مسلمانان را نسبت به این حرکت مردد نمایند. به همین جهت با تشویق و حمایت نا به جا از رژیم غاصب صدام و در اختیار گذاشتن ابزار و تجهیزات جنگی، سعی کرده تا از این اصل مقدس سوء استفاده نموده و مسلمانان را به جان هم بیندازند و برادرکشی و خشونت را ترویج دهند. شیخ محمد سیدظنطاوی از علمای شاخص اهل سنت درباره جهاد می‌گوید: «جهاد در راه خدا واجب کفایی است ولی اگر به سرزمین مسلمانان حمله شود این جهاد واجب عینی می‌شود» (ملا محمد علی، ۱۳۸۴: ۵۹).

همچنین امام خمینی (قدس سره) درباره شهید «محمدحسین فهمیده» مطلبی فرمودند که می‌تواند بیانگر جواز جهاد در راه خدا باشد: «رهبر ما، آن طفل سیزده ساله‌ای است که با قلب کوچک خود

که ارزشش از صدها زبان و قلم ما بزرگ تر است، با نارنجک خود را زیر تانک دشمن انداخت و آن را منهدم کرد و خود نیز شربت شهادت نوشید» (کیخا، ۱۳۹۲: ۶۷).

چارچوب نظری

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، کشورهای غربی و در رأس آن‌ها آمریکا که از گسترش موج برابری و اسلام‌خواهی مسلمانان هراسان شده بودند تصمیم گرفتند با راه‌اندازی و حمایت از گروهک‌های تروریستی و نیز حمایت از صدام جنایت‌کار، منطقه غرب آسیا را ناامن و سلسله اقدامات کور تروریستی و نظامی را با هدایت سرویس‌های پنهان اطلاعاتی جهت امنیتی‌سازی برخی از کشورها و به‌ویژه ایران ترویج دهند. در خصوص روند چرایی و چگونگی پیدایی جنگ و رفتار آن‌ها از نظر این تحقیق، نظریه سازه‌نگاری الگوی جامع‌تری را ارائه می‌دهد.

هر دولتی در اداره کشور با دو متغیر ذهنی و عینی مواجه می‌باشد. در بخش ذهنی با باورها، هنجارها و دیدگاه‌های نخبگان و در بخش عینی با شرایط نظام‌مند همراه هستند که تحت تأثیر محیط به آن‌ها دیکته می‌شود. در این محیط فرصتها و تهدیداتی وجود دارد که حرکت آینده را برای آنها مشخص می‌کند (joseph:2008: 161). بخشی از این فرصتها و تهدیدات در قالب تنازعات ملی و بخشی در ردیف تنازعات فراملی قرار دارند.

در مورد اینکه تنازع چیست و در جهان سیاست چه جایگاهی دارد، هنوز اتفاق نظری وجود ندارد؛ اما باید پذیرفت تنازع وجود دارد و به خلق منازعات کلامی و در نهایت رفتاری می‌انجامد. نیکلاس لومان^۱ معتقد است؛ جوهر سیاست منازعه است و تنازعات بشری نه تنها کاهش نمی‌یابد؛ بلکه در حال افزایش است. هانتینگتون^۲ هم به تداوم تنازع اعتقاد دارد و برخلاف فوکویاما^۳ می‌گوید باید سودای جهان یکپارچه را که کانت^۴ می‌گوید فراموش کرد. حد وسط تنازع این دو دیدگاه را هانس^۵ مطرح کرد. او می‌گوید هرروز هویتی شکل می‌گیرد و می‌شکند و آن قدر ادامه می‌یابد که نمی‌توان قلمروها را تشخیص داد (ساوه درودی، ۱۳۹۰: ۲۵۸). تهدیدی که امروز

۱- N.Loman

۲- S.Hantigton

۳- F.Fokoyama

۴- Kant

۵- Hanse

بیشتر دولت‌های در حال گذار با آن مواجه هستند، بیشتر ناشی از همین تنازعات محیطی و اجرای سیاست‌های استبدادی علیه توده است. شناخت این شرایط برای رسیدن به علل و پیامدهای حاکم بر کشورها، یکی از مسائلی است که ضرورت بررسی‌های سیاسی و امنیتی را می‌طلبد.

وضعیت حاکم بر ایران و عراق در طول جنگ تحمیلی در همین راستا قابل ارزیابی است. شرایط محیطی حاکم بر این دو کشور، در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، امنیتی که به تشدید عصبیت‌های قومی و نژادی انجامیده و این کشورها را در آستانه ورود به تحولی دیگر قرار داده بود بیشتر ناشی از تنازعات قومی و مذهبی است. در این شرایط احتمال گسترش ناامنی به دلیل قرار گرفتن در همسایگی دو کشور و بروز اختلافات مرزی مشترک وجود دارد. این مهم با توجه به نگرش‌های منفی وهابیت که شیعه را مهدورالدم و نظام ج.ا.ایران را مشرک تلقی می‌کنند، نیازمند بررسی عمیق و موشکافانه است که اهمیت نظریه سازه‌نگاری در تحریک هویت عرب و عجم و بروز رفتار پرخاشگرانه قومی را به اثبات می‌رساند. کشمکش و رقابت بر سر قدرت و ناامنی فراگیر در سیاست بین‌الملل در نتیجه کنش‌های بازیگران برای به دست آوردن قدرت است (بیلیتس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۱۸۳)، در واقع ادعای حمایت صدام از قوم عرب و اهل سنت از سوی بزرگان این قوم و مذهب مردود است و یکی از اهداف آن‌ها کسب قدرت و برتری در منطقه می‌باشد، کالای باارزشی که در این دادوستد بیشترین ضرر را متحمل شده، سرمایه‌های انسانی و منافع حیاتی کشورهای تحت سلطه است. تلاش گروه‌های انقلابی برای تغییر نظرات دیگران در مورد خود به این معنا نیست که دیدگاه بین‌المللی دیگران را پذیرفته‌اند، بلکه تلاش می‌کنند تا دیگران دید روشن‌تری نسبت به آنها پیدا کنند (آجرلو، ۱۳۹۰: ۶۷-۶۸) به هر حال شرایط مساعد منطقه خوزستان و اطراف آن به گونه‌ای است که راه دسترسی به اهداف نظام سلطه را در قالب هدایت منازعات با بهره‌گیری از اختلافات و تنش‌های سیاسی مذهبی رقم زده که در شروع جنگ با اجرای عملیات اشغال نظامی تبلور یافته است. گرچه دست‌های پنهان و هدایتگر جنگ به ظاهر خود را مبرا از هرگونه رابطه با این اقدامات اعلام نموده‌اند؛ اما گذر زمان بسیاری از واقعیتها را مشخص نموده و خواهد نمود.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

ریشه اختلافات مرزی ایران و عراق

اختلافات مرزی ایران و عراق به دوران حکومت سلسله‌ی صفوی در ایران و دولت عثمانی که عراق بخشی از خاک آن بوده است، باز می‌گردد. سلطان محمد دوم پادشاه عثمانی در سال ۱۴۵۳ میلادی با فتح قسطنطنیه، به حیات هزار ساله امپراتوری روم شرقی (بیزانس) خاتمه داد و با تأسیس امپراتوری نیرومند عثمانی درصدد کشورگشایی برآمد، که ایران از جمله اهداف آن بوده است. سلسله صفوی را نیز در سال (۱۵۰۲ میلادی) شاه اسماعیل صفوی در ایران تأسیس کرد، که هدف اصلی آن حفظ تمامیت ایران از خطر هجوم ترکان عثمانی بود. سرزمین عراق قبل از تأسیس امپراتوری عثمانی، بخشی از خاک ایران بود و سابقه تاریخی منازعات ایران با دولت عثمانی بنابر ملاحظات ژئوپلیتیکی، تاریخی و سیاسی مشترک دو کشور، ناشی از تعارض منافع ملی آنها با یکدیگر بوده است.

اختلاف ایران و دولت عثمانی در طول چهار قرن (۱۹۱۴-۱۵۱۴) علیرغم بسته شدن چندین قرارداد صلح و چندین پروتکل مرزی همچنان حل نشده ماند که این امر نشان دهنده عمق اختلافات و منازعات بین ایران و عثمانی است. در هر بار توسعه طلبی عثمانی‌ها، اختلافات ناشی از شیعی بودن ایرانیان و سنی بودن عثمانی‌ها موجب نقض عهدنامه‌های منعقد شده می‌شد و این منازعات به دولت تازه تأسیس عراق پس از جنگ جهانی اول منتقل گردید. اختلاف دو کشور ایران و عراق به‌طور عمده بر سر مرزهای بین دو کشور، به‌ویژه رودخانه استراتژیک اروندر بود.

از سال ۱۵۵۵ میلادی که عهدنامه معروف به آماسیه بین ایران و عثمانی امضاء شد تا عهدنامه مرزی ۱۹۷۵ میلادی (که بین ایران و عراق امروزی امضاء شد) یعنی در طول بیش از ۴۵۰ سال، حدود ۱۸ عهدنامه بین دو کشور به امضاء رسید که این امر نشان دهنده عمق اختلافات و منازعات بین ایران و عثمانی است. در خصوص قراردادهای مهم منعقد شده میان این دو کشور می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نقش متغیرهای جغرافیایی ایران و عراق در جنگ تحمیلی

۱	انعقاد عهدنامه آماسیه	۱۵۵۵ میلادی	۹۳۴ هجری شمسی
۲	انعقاد عهدنامه قصر شیرین	۱۶۳۹ میلادی	۱۰۱۸ هجری شمسی
۳	انعقاد عهدنامه اسلامبول	۱۷۲۴ میلادی	۱۱۰۳ هجری شمسی
۴	انعقاد قرارداد همدان	۱۷۲۷ میلادی	۱۱۰۶ هجری شمسی
۵	انعقاد معاهده بغداد	۱۷۳۲ میلادی	۱۱۱۱ هجری شمسی
۶	انعقاد عهدنامه گردان	۱۷۴۶ میلادی	۱۱۲۵ هجری شمسی
۷	انعقاد عهدنامه اول ارزروم	۱۸۲۳ میلادی	۱۲۰۲ هجری شمسی
۸	انعقاد عهدنامه دوم ارزروم	۱۸۴۷ میلادی	۱۲۲۶ هجری شمسی
۹	انعقاد پروتکل تهران	۱۹۱۱ میلادی	۱۲۹۰ هجری شمسی
۱۰	انعقاد قرارداد عثمانی و انگلستان	۱۹۱۳ میلادی	۱۲۹۲ هجری شمسی
۱۱	انعقاد پروتکل اسلامبول	۱۹۱۳ میلادی	۱۲۹۲ هجری شمسی
۱۲	انعقاد عهدنامه سرحدی	۱۹۳۷ میلادی	۱۳۱۶ هجری شمسی
۱۳	انعقاد پیمان دفاعی سعدآباد	۱۹۳۷ میلادی	۱۳۱۶ هجری شمسی
۱۴	انعقاد قرارداد الجزایر	۱۹۷۵ میلادی	۱۳۵۴ هجری شمسی

(مهم‌ترین قراردادهای مرزی ایران و عراق)

در دهه ۱۹۷۰ که ایران با حمایت آمریکا ژاندارم منطقه بود، عراق مجبور شد بر طبق قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر، حاکمیت ایران بر بخشی از شط العرب را بپذیرد اما بروز نابسامانی و ضعف نظامی در ایران به همراه انزوای سیاسی این کشور فرصت مناسبی را برای عراق فراهم کرد تا به رؤیاهای

دیرینه خود فکر کرده و با اشغال خوزستان و اروندرود و با کسب وجهه سیاسی در منطقه و جهان از طریق رویارویی با انقلاب ایران به قدرت برتر در منطقه تبدیل شده و رهبری جهان عرب را به دست گیرد.

آشنایی با موقعیت مرزهای ایران و عراق

مرزهای غربی ایران با عراق از دهانه‌ی فاو تا دالامپرداغ، ۱۶۰۹ کیلومتر است که ۸۴ کیلومتر آن در اروندرود بر اساس خط تالوگ قرار گرفته و از دهانه‌ی فاو تا نهرخین تداوم می‌یابد. بقیه‌ی مرز مشترک بین این دو کشور، مرز خشکی است که از لحاظ شکل متنوع‌ترین مرز سیاسی است. در منطقه‌ی قصر شیرین و نفت شهر، به صورت محدب و در دره‌ی شیلر، بین کردستان ایران و عراق که بانه را از میوان جدا می‌کند، مرز به شکل مقعر و در جلگه خوزستان مرز به صورت خط مستقیم است (محمدحسینی، ۱۳۹۱: ۱۶۴).

سابقه اختلافات ایران و عراق به منازعات بین دولت تازه تأسیس عراق پس از جنگ جهانی اول و ایران منتقل گردید. با پایان جنگ جهانی اول و تجزیه امپراتوری عثمانی، عراق از جمله کشورهایی بود که از تجزیه عثمانی تشکیل شد و تحت قیمومیت انگلستان قرار گرفت و در سال ۱۹۲۱ به ظاهر به استقلال دست یافت. پس از تشکیل کشور عراق نیز اختلافات ایران و عراق همچنان ادامه پیدا کرد. اولین اختلاف ایران و عراق بر سر تبعید علمای شیعه به ایران بود که به خاطر نقش علمای شیعه در انقلاب عراق صورت گرفت. تبعید علمای شیعه به ایران مورد اعتراض دولت و ملت ایران قرار گرفت.

پس از تشکیل عراق، ایران به رسمیت شناختن عراق را به حل اختلافات بر سر اروندرود (شط‌العرب) و همچنین محترم شمردن حقوق اتباع ایران مشروط کرد. در سال ۱۹۲۹ دولت ایران پس از کسب اطمینان از طرف انگلستان و عراق مبنی بر استرداد حقوق قانونی ایران در اروندرود، دولت عراق را به رسمیت شناخت؛ اما برخلاف قول‌هایی که به دولت ایران، برای احقاق حقوق آن در اروندرود داده بودند، بعدها معلوم شد که عراق تصمیم ندارد به تعهد خود عمل کند. این عمل، ایران را واداشت تا رسماً به عراق اعلام نماید که تحدید حدود سال ۱۹۱۴ را فاقد اعتبار دانسته و آن را به رسمیت نمی‌شناسد. به این ترتیب اختلافات ایران و عراق همچنان ادامه یافت تا

اینکه در سال ۱۹۳۴ عراق شکایتی مبنی بر نادیده انگاشتن قرارداد ارزوروم و پروتکل ۱۹۱۳ و تخلف از مفاد آن توسط ایران را به جامعه ملل تسلیم کرد. در نهایت ایران و عراق تحت فشار انگلیسی‌ها، مصمم به حل اختلافات خود شدند.

در تاریخ ۱۳ تیر ۱۳۱۶ (۱۹۳۷) عهدنامه‌ای بین وزیر امور خارجه عراق، ناجی‌الاصیل و وزیر امور خارجه ایران، عنایت‌الله سمیعی به امضا رسید (مخبر، ۱۳۲۴: ۸۹). این عهدنامه در سال ۱۹۳۸ در مجالس دو کشور با اکثریت آراء به تصویب رسید و در ۳۰ خرداد ۱۳۱۷ اسناد آن بین دو کشور مبادله شد. در این عهدنامه، پروتکل ۱۹۱۳ و صورت جلسات کمیسیون تحدید حدود ۱۹۱۴ و نقشه‌های تهیه شده توسط دولت‌های روسیه و انگلستان مبنای تعیین مرز زمینی دو کشور قرار گرفته و برای نخستین بار به واژه تالوگ برای منطقه اروندرود (محدوده روبه‌روی بندر آبادان به طول ۷ کیلومتر) اشاره شده است. به عبارت دیگر در این عهدنامه از حق حاکمیت دو کشور بر اروندرود بر مبنای خط تالوگ برای محدوده مشخصی یاد می‌شود و بعدها این مبنا در قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر کل اروندرود را در بر گرفت.

جمعیت و وسعت

عراق با نام رسمی جمهوری عراق کشوری در خاورمیانه و جنوب غربی آسیا است. پایتخت عراق شهر بغداد است. این کشور از جنوب با عربستان سعودی و کویت، از غرب با اردن و سوریه، از شرق با ایران و از شمال با ترکیه همسایه است. عراق در بخش جنوبی خود، مرز آبی کوچکی با خلیج فارس دارد و دو رود مشهور دجله و فرات که سرآغاز تمدن‌های باستانی بین‌النهرین در طول تاریخ کهن این کشورند از شمال کشور به جنوب آن روان هستند و با پیوستن به رود کارون، اروندرود را تشکیل می‌دهند و به خلیج فارس می‌ریزند (www.tasnimnews.com).

گستره عراق ۴۳۸،۳۱۷ کیلومتر مربع (نزدیک به یک چهارم ایران) است. بیشتر سرزمین عراق پست و هموار و گرمسیری است. غرب عراق کویر است و شرق آن جلگه‌های حاصلخیز؛ ولی بخشی از کردستان عراق (شمال شرق) کوهستانی و سردسیر می‌باشد. همچنین عراق یکی از بزرگترین کشورهای دارای منابع نفت می‌باشد. این کشور دارای ۱۴۳ میلیارد بشکه ذخایر تأیید شده‌ی نفتی می‌باشد. این کشور یک سال قبل از جنگ نزدیک به ۱۳ میلیون نفر جمعیت داشت

که ۶۰ درصد آن روستایی و ۴۰ درصد شهری بودند. ۹۵ درصد عراقی‌ها مسلمان و بین آنها دست‌کم ۵۵ درصد شیعه می‌بودند. عراق کشوری مهاجرپذیر بوده و از اقوام مختلفی در آن زندگی می‌کردند. ۵/۵ میلیون عرب، ۱ میلیون کرد، ۱ میلیون آشوری و ارمنی، ۵۰۰ هزار نفر ایرانی و باقی یهودی و پراکنده از اقوام مختلف؛ زبان رسمی این کشور عربی و در قانون اساسی زبان دوم کردی بود، البته زبان‌های مختلفی از جمله فارسی در مناطق رایج بود.

ایران کشوری در جنوب غربی آسیا و در منطقه خاورمیانه با ۱۰۶۴۸۰۱۹۵ کیلومتر مربع وسعت (هجدهم در جهان) است اما هم‌اکنون با بررسی‌های صورت گرفته و با محاسبه مساحت جزایر کشور و ۲۰ درصد از دریای خزر، یک میلیون و ۸۷۳ هزار و ۹۵۹ کیلومتر مربع است (محمدحسینی، ۱۳۹۱: ۵۲). در سال ۱۳۵۷ ایران ۳۷ میلیون جمعیت داشت، ۵۲ درصد شهری و ۴۸ درصد روستایی؛ ایران مردمی از قومیت‌های مختلف فارس، ترک، کرد، لر، عرب و باقی نژادها دارد که فارس‌ها و ترک‌ها بیشترین هستند. ۹۸ درصد ایرانی‌ها مسلمان و مابقی ارمنی، کلیمی و زرتشتی هستند؛ ۹۱ درصد از مسلمان‌ها شیعه و مابقی سنی می‌باشند. ایران از شمال با جمهوری آذربایجان، ارمنستان و ترکمنستان، از شرق با افغانستان و پاکستان و از غرب با ترکیه و عراق همسایه است و همچنین از شمال به دریای خزر (کاسپین) و از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان محدود می‌شود، که دو منطقه‌ی نخست از مناطق مهم استخراج نفت و گاز در جهان می‌باشند.

موقعیت جغرافیایی این دو کشور بسیار اهمیت داشت. فاصله تهران، پایتخت ایران، با مرزهای این کشور با عراق بسیار زیاد بود. همچنین، در حالی که ایران به صدها کیلومتر از آبهای خلیج فارس و اقیانوس هند دسترسی داشت، عراق، تنها می‌توانست چند کیلومتر از سواحل شمالی خلیج فارس استفاده کند و دسترسی به داخل این کشور نیز، تنها به آبراه شط العرب محدود می‌شد (www.wikipedia.com).

در عین حال، عراق در سه قسمت از مرزهایش با ایران آسیب‌پذیر بود:

۱- در مرزهای جنوبی که در صورت حمله ایران این کشور از دسترسی به دریا محروم

می‌شد؛

۲- در قسمت شرق؛ چرا که بغداد در تیررس نیروهای ایران قرار داشت؛ و

۳- در شمال؛ زیرا، تأسیسات نفتی پردرآمد کرکوک در معرض حملات ایران بودند؛ بنابراین، جغرافیای عراق باعث می‌شد تا این کشور از ایران آسیب‌پذیرتر باشد. مهم‌ترین اختلاف مرزی دو کشور یک اختلاف کهنه بر سر وضعیت اروند رود بود. قسمت انتهایی شط العرب یا اروند رود مرز دو کشور را تشکیل می‌دهد. دولت عراق معتقد بود که مرز دو کشور بایستی بر اساس مفاد قرارداد قسطنطنیه ۱۹۱۳ تعیین شود اما ایران مرز دو کشور را خط تالوگ یعنی عمیق‌ترین قسمت رودخانه می‌دانست. دو کشور یک بار در سال ۱۹۳۴ اختلاف خود را به جامعه ملل ارجاع دادند اما توافقی حاصل نشد. در سال ۱۹۳۷ نخستین معاهده مرزی دو کشور به امضا رسید. بر اساس این قرارداد مرز دو کشور در امتداد ساحل شرقی رودخانه بود اما یک قسمت لنگرگاهی چهار مایلی در کنار آبادان به ایران اختصاص داده شده و در این قسمت خط تالوگ مرز دو کشور را مشخص می‌کرد. عراق معتقد بود ایران از شرایط داخلی سیاسی نابسامان این کشور در آن زمان برای بهبود وضعیت خود در مذاکرات سود جسته است. ایران هم از این قرارداد ناراضی بود و در دهه ۱۹۶۰ آن را فسخ کرده و خواستار مذاکرات برای تعیین خط مرزی جدید شد و هم‌زمان با حمایت از شورشیان کرد در شمال عراق این کشور را تحت فشار گذاشت. نهایتاً در سال ۱۹۷۵ در قرارداد الجزایر عراق خواسته‌های ایران در زمینه شط العرب را پذیرفت و خط تالوگ برای نخستین بار مرز رسمی دو کشور در این رودخانه شد و ایران هم در ازای آن تعهد کرد که به حمایت از شورشیان کرد پایان دهد؛ اما پنج سال بعد و پنج روز پیش از آغاز جنگ، صدام حسین این قرارداد را فسخ کرده و مدعی شد این پیمان به دلیل عدم رعایت مفاد آن از سوی ایران اعتبار خود را از دست داده است. به هر حال مشخص نشدن تحدید حدود مرزهای دریایی ایران و عراق می‌تواند دستاویزی برای مناقشه و مشاجره‌های بعدی دو دولت فراهم آورد (کریمی پور، ۱۳۷۹: ۴۲).

ملاحظات ژئوپلیتیکی مرز ایران و عراق

سرویسون فرماندار کل سیاسی منطقه در سال‌های اشغال عراق توسط انگلستان، در مورد اهمیت راهبردی عراق گفته است کلید کل منطقه راهبردی در بغداد است و ما با اشغال عراق توانستیم خنجری در جهان اسلام فرو کنیم و بدین طریق از تجمع مسلمین بر علیه خودمان در

خاورمیانه جلوگیری کنیم، برای ما مسلم است که سیاست ما در زمان صلح باید حفظ این کشور باشد؛ زیرا برای ما بین‌النهرین مانند میخی است که همه کشورهای زیر سلطه انگلستان را در منطقه نگه می‌دارد، لذا نباید با کشورهای جهان عرب یا سایر کشورهای اسلامی متحد شود، بلکه باید به اندازه کافی از آنان دور نگه داشته شود، که به نظر می‌رسد امروزه نیز غرب و در رأس آن آمریکا، به همین دلایل برای جلوگیری از اتحاد ملت‌های مسلمان در منطقه، غارت و تسلط بر منابع نفتی خلیج فارس با راهکنش‌ها و شیوه‌های مختلف، عراق را به اشغال نظامی خود در آورده و سعی دارد که عراق را همچنان منفور سایر کشورهای منطقه قلمداد و بدینسان میخی که همه کشورهای منطقه را می‌تواند نگه دارد، واپایش کند (عزتی، ۱۳۸۱: ۵۱).

از جمله موارد اهمیت ژئوپلیتیک عراق عبارتند از:

۱- موقعیت کشور عراق

کشور عراق در جنوب غربی آسیا و همچنین در جنوب غربی فلات ایران واقع شده است، این کشور در پل ارتباط زمینی و هوایی آسیا و آفریقا و تا حدی آسیا و اروپا قرار گرفته است، همسایگی عراق با کشورهای کویت، عربستان، اردن، سوریه، ترکیه و ایران بر اهمیت موقعیت آن افزوده است، تنها راه عراق به دریای آزاد محدود به اروندرود (مشترک بین ایران و عراق)، یک ساحل حدوداً بیست و پنج کیلومتری در حاشیه شمال غربی خلیج فارس و آبراه خور عبدا... (مشترک با کشور کویت) می‌گردد و با توجه به عدم وجود تأسیسات بندری و اسکله در ساحل عراق در خلیج فارس هر گونه تردد دریایی عراق به خلیج فارس محدود به دو آبراه اروندر و خور عبدا... است که با بروز اولین تنش با کشورهای همسایه مسدود می‌گردد و این امر مشکلات عظیم ژئوپلیتیکی برای عراق ایجاد نموده است (بیگدلی، ۱۳۶۸: ۵۲).

۲- کارکرد ارتباطی موقعیت عراق (هوایی - دریایی - زمینی)

کشور عراق موقعیت گذرگاهی دارد و این می‌تواند مزیت‌هایی را برای این کشور داشته باشد. عراق شرقی‌ترین کشور عربی است که مرز خشکی طولانی با کشورهای غیر عرب در آسیا داشته و همواره خود را نگهبان دروازه شرقی جهان عرب معرفی می‌کند. این سرزمین از گذشته‌های دور، یکی از مسیرهای اتصال دهنده آسیا به اروپا و آفریقا بوده است، لذا کوتاه‌ترین راه خشکی

برای عبور زائران خانه خدا (مکه) برای مسلمانان آسیای مرکزی، شبه قاره هند، ایران و حتی قفقاز و آسیای صغیر محسوب می‌شود. این کشور به جزء در بخش‌های کوهستانی شمال و شمال شرق که رشته کوه‌های مختلف امکان ارتباط با ترکیه و بخش‌های شمال غربی ایران را مشکل می‌سازد، در بقیه مرزهای خود امکان برقراری ارتباط سریع با کشورهای همسایه را دارا می‌باشد (The Library of congress 1995).

عراق از طرف جنوب شرقی از طریق خلیج فارس با آب‌های آزاد ارتباط دارد ولی تنها کشور حاشیه خلیج فارس است که کمترین ساحل را با آب‌های آزاد دارد، همین مسئله یکی از مشکلات عراق از حیث اقتصادی، ارتباطی، نظامی و راهبردی می‌باشد به گونه‌ای که بر رفتارهای سیاسی- نظامی دولت عراق اثر گذاشته است.

ساحل عراق در خلیج فارس از دهانه فاو در اروندرود شروع شده و تا بندر ام‌القصر در منتهی الیه خور عبدا... و مرز کویت به طول پنجاه و هشت کیلومتر ادامه دارد، کوتاهی سواحل و نامناسب بودن آن از لحاظ کاربردی، بزرگ‌ترین تنگنای جغرافیایی این کشور محسوب می‌شود، برای استفاده از بندر ام‌القصر به خاطر شرایط نامناسب و جزر و مد زیاد، باید از آب‌های تحت حاکمیت کویت عبور کند، رأس شبه‌جزیره فاو نیز در دهانه اروندرود قرار گرفته است. به علت باتلاقی و رسوبی بودن، عملاً برای کشتیرانی مناسب نمی‌باشد؛ بنابراین به جزء سواحل محدود در خلیج فارس، عراق صرفاً از طریق کشورهای همسایه امکان دسترسی به آب‌های آزاد را دارد و به نوعی کشوری محصور در خشکی محسوب می‌شود.

عراق به‌منظور رهایی از این تنگنای ژئوراهبردی نیاز به خاک همسایگان و آب‌های آزاد آنان دارد، در این میان کشور دارای موقعیت برتر می‌تواند از این فرصت استفاده کرده و با در اختیار گذاشتن بنادری در سواحل خود به عراق، سهم مهمی در تأمین این نیاز را در اختیار بگیرد.

در بخش دوم مرز ایران و عراق که از تنگه باووسی تا دهلران امتداد دارد با توجه به معابر نفوذی و مواضع پدافندی، مناسب‌ترین محل برای هرگونه عملیات آفندی و پدافندی می‌باشد و امکان نفوذ دشمن را به داخل کشور به حداقل می‌رساند و به همین دلیل در جنگ تحمیلی همین شکل زمین مانع پیشروی دشمن در عمق خاک کشور بود (صفوی، ۱۳۷۸: ۱۳۰).

۳- هیدروپلیتیک عراق

اغلب رودخانه‌های جاری در عراق از کشورهای همسایه سرچشمه گرفته‌اند و به نوعی عراق را در گروگان خود قرار داده‌اند؛ بنابراین در موقع لازم می‌توانند فشارهای لازم را بر عراق وارد کنند. رودخانه‌های آوارچای، بانه‌چای، همچنین رودهای چومان و شیخان که شاخه‌های اصلی زاب کوچک هستند؛ همچنین قزل سو و رودهای آب شمشیر، ليله، زمکان، آب زرشک، هواسان، الوند، قوره‌پور، دیره، تنگاب، چم امام حسن، کنگاگوش، کانی‌شیخ، سده، تلخ‌آب، گدارخوش، چم‌سرخ، کنجان‌چم، گاوی، چنگوله، میمه و دوبرج از خاک ایران سرچشمه می‌گیرند و وارد خاک عراق می‌شوند، برداشت‌های کلان مقیاس ایران از آب رودخانه‌های وارده به عراق، می‌تواند موضوع مناقشه‌های نوینی باشد که حتی منابع قدیمی مشاجره را تحت الشعاع خود قرار دهد. علاوه بر این، رودخانه‌های دجله و فرات که منبع اصلی آب در عراق هستند از کشور ترکیه سرچشمه گرفته و می‌تواند در شرایط خاص سرچشمه تنش و درگیری بین عراق و ترکیه؛ و یا عراق و سوریه باشد.

۴- نزدیکی به کانون بحران منطقه خلیج فارس

منطقه خلیج فارس به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک، ژئوراهبردی و ژئواکونومیک خاص خود در طول تاریخ همواره مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای بوده است. در خلیج فارس نفت، امنیت دسته‌جمعی و مسابقه تسلیحاتی در زمره موضوعات راهبردی محسوب می‌شوند.

۵- جایگاه عراق در نظریه‌های ژئوپلیتیک

عراق در بعضی از نظریه‌های ژئوپلیتیک نیز از جایگاه خاصی برخوردار بوده است؛ این سرزمین در نظریه‌های مکیندر و اسپایکمن در هلال داخلی یا ریملند قرار داشته و از دیدگاه کوهن در منطقه کمربند شکننده و در نظریه جفری کمپ نیز در منطقه بیضی راهبردی انرژی (هارتلند جدید) واقع شده است.

۶- عمق راهبردی

در کشور عراق به علت محدودیت وسعت و تأثیرگذاری شرایط طبیعی و جغرافیایی، حوزه‌های راهبردی کشور به‌طور منسجم و متمرکز در یک کریدور طبیعی به‌موازات مرزهای غربی ایران استقرار یافته است؛ یعنی مراکز عمده جمعیتی و سیاسی، حوزه‌های اصلی فعالیت‌های اقتصادی و کشاورزی، پهنه‌های گسترش شبکه ارتباطی و انرژی در جهت شمال غربی- جنوب شرقی از رودخانه دجله و فرات تبعیت نموده و در کرانه‌های این رودخانه‌ها استقرار دارند که به سهولت در دسترس و اشراف همسایه شرقی خود یعنی ایران قرار گرفته است.

۷- وجود مرزهای تحمیلی

تمامی خطوط مرزی عراق با کشورهای پیرامون از نظر عدم انطباق با عوارض فرهنگی، قومی، اجتماعی و نژادی مرزهای تحمیلی محسوب می‌شود، این ویژگی مهم‌ترین عامل زمینه‌ساز تنش- های مرزی می‌تواند به حساب آید.

۸- وجود عتبات عالیات

۹- داشتن طولانی‌ترین مرز مشترک با ایران

۱۰- نزدیکی به سرزمین‌های اشغالی و رژیم اشغالگر قدس.

در انتهای تحقیق و به‌منظور درک بهتر شرایط سخت مناطق عملیاتی در پیشبرد اهداف جنگی شرایط اقلیمی سه عملیات برون‌مرزی خیبر، بدر و والفجر ۸ به اختصار مورد بررسی قرار گرفته است.

عملیات خیبر

۱- موقعیت جغرافیایی منطقه عملیاتی خیبر

عملیات خیبر، با هماهنگی سپاه و نیروی زمینی ارتش شکل گرفت. قرارگاه کربلا متشکل از ۱۲ لشکر (۶ لشکر از ارتش و ۶ لشکر از سپاه) عملیات را در تاریخ ۱۳۶۲/۱۲/۰۳ با رمز یا رسول‌الله ﷺ

در دو محور مستقل انجام دادند. محور اول در مسیر طلائیه و با هدف عبور از هورالعظیم و تصرف جزایر مجنون شمالی و جنوبی و محور دوم در منطقه پاسگاه زید و شلمچه با هدف عبور از شط العرب و تصرف بصره. این عملیات ۸ روز به طول انجامید و نبردی سنگین و بسیار دشوار در یک منطقه نامناسب محسوب می‌شود. از سوی دیگر دشمن در این عملیات به‌طور بی‌سابقه‌ای از سلاح شیمیایی استفاده کرد؛ لذا به امکان تثبیت جزایر مجنون اکتفا گردید. در این عملیات، محمدابراهیم همّت، فرمانده لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله ﷺ به شهادت رسید.

عملیات غرور آفرین خیبر در شرق رودخانه دجله و داخل هورالهویزه که از شمال به العزیر و از جنوب به القرنه و طلائیه و یک محور به زید محدود می‌گردید انجام شد. این منطقه دارای دو نوع طبیعت متفاوت است: هور و خشکی. قسمت خشکی که حداقل عرض آن ۸ و حداکثر ۱۰ کیلومتر است، توسط دو هور بزرگ؛ یکی هورالهویزه در شرق و هور الحمار در غرب آن احاطه شده است. همچنین منطقه مذکور توسط رودخانه دجله به دو قسمت شرقی - غربی تقسیم می‌شود. ضمناً جاده مواصلاتی العماره - بصره در غرب رودخانه دجله قرار دارد. در داخل منطقه مزبور جزایر مجنون شمالی و جنوبی واقع شده است.

۲- نقش آب و هوا

الف (تأثیر بادهای منطقه در عملیات نظامی

-تأثیر باد شمال

این باد از روی مناطق کوهستانی که در شمال دشت وسیع خوزستان قرار دارد و یا از سمت صحاری مرکز عراق، به طرف جنوب یعنی به سمت خوزستان می‌وزد. در مواقع وزش این باد با وجود این که دما بالاست؛ به علت عدم وجود بخار آب زیاد در هوا، عمل تنفس و تعرق به راحتی انجام گرفته و بدن انسان کمتر احساس ناراحتی می‌کند. وزش این باد در خشکی‌ها و جزایر هورالعظیم باعث ایجاد گرد و غبار در منطقه می‌شود. در طول مدت زمانی که این باد با شدت می‌وزد، به میزان قابل توجهی از دید نیروهای نظامی می‌کاهد؛ به طوری که دید افقی حداکثر ۱۰۰-۱۵۰ متر کاهش می‌یابد و در صورت به کارگیری سلاح شیمیایی اثر آن

تا حدود زیادی کم می‌شود. در بعضی مواقع در منطقه گرد و غبار بسیار غلیظی مشاهده می‌شود که بدون وزش باد بوده و میزان دید را به اندازه زیادی تقلیل می‌دهد.

-تأثیر باد جنوب (شرقی)

این باد در حدود چهار ماه از سال می‌وزد و اکثراً جهت وزش آن از جنوب و جنوب شرقی به طرف شمال است. از آن جا که مسیر وزش این باد از روی آب‌های خلیج فارس می‌باشد، مقدار زیادی بخار آب را با خود به ساحل آورده و در نتیجه رطوبت هوا و مقدار بخار آب موجود را افزایش می‌دهد. افزایش مقدار بخار آب در هوا به قدری است که مقدار رطوبت نسبی به صد در صد رسید و در فصل سرد موجب تشکیل مه می‌گردد. این حالت از ساعت ۲ یا ۳ بعد از نیمه‌شب شروع و تا ساعت ۷ و ۸ و حتی ۱۰ صبح که در اثر گرم شدن هوا رطوبت نسبی تقلیل می‌یابد، ادامه می‌یابد.

ب) تأثیرات درجه حرارت

تالاب هورالعظیم به علت موقعیت خاص جغرافیایی و ارتفاع کم از سطح دریا، دارای هوای گرم می‌باشد که همین باعث می‌گردد فعالیت‌های مختلف در فضای آزاد محدود گردد. درجه حرارت بالا باعث توقف و یا کندی فعالیت‌ها و تحرکات نظامی، مخصوصاً در هنگام آفند شده و شرایط بسیار دشواری را برای نیروها فراهم می‌آورد. تشنگی و کم شدن آب بدن، خستگی و افت جسمی ناشی از آن است و در صورت مجروح شدن افراد، این امر تشدید می‌گردد. به همین علت بهترین فصل برای انجام آفند در منطقه، زمستان است.

ج) اثر بارندگی

در جزایر و خشکی‌های هور و به‌طور کلی در خوزستان، به علت بافت غیرقابل نفوذ سطحی خاک، به محض ایجاد کوچک‌ترین باران، راه مسدود می‌گردد؛ به طوری که حرکت نیروهای زرهی و مکانیزه و حتی پیاده هم مشکل و گاهی غیر ممکن می‌گردد. به همین علت در جنگ با عراق، بیشتر عملیاتی که از طرف نیروهای خودی صورت می‌گرفت، در فصل زمستان بود که یکی از علل آن اعتدال هوا در منطقه و همچنین محدود شدن نیروهای زرهی و مکانیزه دشمن به علت شرایط نامساعد زمین و از طرفی وجود بارندگی تا اندازه‌ای از اثرات

گازهای کشنده شیمیایی کاسته و تلفات کمتری را موجب می‌شود. از طرفی بارندگی باعث بالا آمدن سطح آب در هور شده و قسمت‌هایی از هور را که از آب پوشیده نبود، می‌پوشاند و از وسعت خشکی‌ها و نقاط کم‌عمق غیر قابل تردد به‌وسیله قایق و وسایل دیگر می‌کاهد. در مواقع ابری مه غلیظی هور را می‌پوشاند. در این شرایط دید به حداقل می‌رسد و حداکثر دید به ۲۰ متر خواهد رسید.

۳ - نقش شبکه هیدروگرافی

از آنجا که آب هور از طریق چند رودخانه از دو کشور و شعبات آن‌ها تأمین می‌گردد، سطح آب هور نیز با کنترل این رودها قابل کنترل می‌باشد. هر کدام از دو کشور با ایجاد دریچه‌های ناظم و سدهای تنظیمی یا انحرافی می‌توانند آب‌های تحت نظر خود را کنترل نمایند. قسمت اعظم این کنترل در ساحل غربی و در اختیار کشور عراق است؛ زیرا شیب طبیعی اراضی منطقه کف هور باعث گردیده زه‌کش‌های طبیعی و اصلی تالاب در ساحل غربی قرار گیرد و عراق به راحتی بتواند سطح آب را کنترل کند. از طرفی چون قسمت اعظم تغذیه آب هور از سمت مغرب و رودخانه‌هایی است که از عراق وارد هور می‌شوند و همچنین قرار گرفتن قسمت اعظم تالاب در خاک عراق، این کشور کنترل و تسلط بیشتری بر تالاب دارد. رودخانه‌های شرقی و غربی تالاب نقش لجستیکی مهمی برای نیروهای عمل کننده در هور دارند.

عملیات بدر

۱ - موقعیت جغرافیایی منطقه عملیاتی بدر

عملیات بدر در شرایطی صورت گرفت که میهن عزیزمان آماج حملات وسیع موشکی و بمباران‌های ناجوانمردانه دشمن بود که طی آن تعداد زیادی از غیرنظامیان به شهادت رسیده و یا زخمی می‌شدند و در همان حال نیز رژیم عراق وقیحانه درخواست صلح می‌کرد. عملیات بدر در ساعت ۲۳ مورخ ۱۳۶۳/۱۲/۱۹ با رمز یا «فاطمه الزهراء^{علیها السلام}» با هدف قطع جاده بصره-العماره و

تهدید بصره از شمال آغاز شد. منطقه عملیاتی با وسعت بیش از ۸۰۰ کیلومتر مربع در شرق رودخانه دجله به نام هورالهوریزه و در حدفاصل بین قلعه صالح تا القرنه قرار داشت. این عملیات ادامه عملیات خیبر بود. بررسی نقاط قوت و ضعف خودی و دشمن در عملیات خیبر، بار دیگر فرماندهان جنگ را به طراحی و اجرای عملیات در هور ترغیب کرد. عبور از هور، تصرف ساحل شرق دجله و بستن بزرگراه العماره- بصره، اهداف عملیات بدر بود.

باتلاق هورالعظیم در قدیم، باتلاق شط گامش یا جاموس نامیده می‌شد. این باتلاق در قسمت غربی جلگه دشت آزادگان قرار دارد که به نام‌های هورالعظیم یا هورالهوریزه مشهور است. این هور در ایران و دشت آزادگان به هورالهوریزه شهرت دارد و در عراق به دلیل این که یکی از باتلاق‌های بزرگ می‌باشد، به هورالعظیم معروف شده است. این هور حدوداً از شهر القرنه تا شهر العماره عراق که سرحد غربی آن می‌باشد در خاک عراق قرار دارد و مابقی آن قسمت‌هایی از نواحی و سرزمین هوریزه قدیم (دشت آزادگان فعلی) را اشغال کرده و بدین جهت آن را هورالهوریزه هم می‌گویند. در مورد پیدایش این باتلاق گفته‌اند که در نیمه قرن چهارم هجری که کرخه به دجله راه یافت، این باتلاق به وجود آمد. در قرون اولیه اسلام هورالهوریزه را «بطائح» می‌گفتند؛ زیرا بطائح این ناحیه را به مساحت ۵۰ میل پهنا و قریب ۲۰۰ میل درازا گرفته بود که دامنه‌اش تا بصره می‌رسید. بطائح جمع بطیحه یعنی باتلاق است که نیزار در آن می‌روید و امروزه به نام هور خوانده می‌شود. تا همین اواخر در میانه هور، کشتی و قایق رفت و آمد داشته و از بصره به دشت آزادگان می‌آمده‌اند.

۲- نقش آب و هوا

الف- بارندگی

بارندگی در هورالعظیم تابع بارندگی در منطقه است؛ یعنی بارش نسبتاً شدید در زمستان باعث ایجاد هوای سرد و مرطوب و نباریدن باران باعث تابستان خشک در هور می‌شود. به‌طور کلی میزان بارندگی در خوزستان شرق عراق را می‌توان به‌صورت میانگین چنین بیان نمود که در ابتدای سال یعنی ماه‌های فروردین و اردیبهشت حدوداً ۲۷ میلیمتر و در چهار ماه بعد (خرداد، تیر، مرداد، شهریور) ریزش باران وجود نداشته، ولی در شش ماهه دوم سال (مهر، آبان، آذر، دی، بهمن و

اسفند) به طور تقریبی ۱۹۰ میلیمتر باران در منطقه می بارد. بارندگی در ماه های فروردین و اردیبهشت ملایم و مدت آن کوتاه است. ولی در نیمه دوم سال بارندگی طولانی تر و با رگبار و رعد و برق و سیلاب همراه می باشد.

ب- رطوبت نسبی

میزان رطوبت نسبی در منطقه مورد مطالعه بر حسب فصول و ماه های سال متغیر است. بیشترین میزان رطوبت نسبی در دی ماه است که متوسط آن ۸۵٪ درصد می باشد. قابل ذکر است که در تابستان میزان تبخیر آب هور بیشتر است، ولی میزان رطوبت نسبی پایین است و شاید بتوان این مسئله را چنین توجیه نمود که وزش بادهای گرم و خشک جنوبی که از بیابان های گرم آفریقا و عربستان نشأت می گیرد، باعث گردیده میزان رطوبت نسبی به حداقل ممکن کاهش یابد.

ج- درجه حرارت آب هور

به علت کمی تالاب و وجود اشعه حرارتی خورشید در بیشتر ایام سال، آب تالاب هورالعظیم گرم است، به طوری که حداقل حرارت آب در زمستان ۱۱ درجه و حداکثر آن در تابستان ۳۲ درجه سانتی گراد است. به علت وجود زه کشی های طبیعی مقداری از آب این تالاب به شط العرب وارد می شود و در اثر شدت انرژی حرارتی کمی عمق، تبخیر سطحی تالاب زیاد است. به همین خاطر حداقل و حداکثر تغییر اختلاف سطحی تا ۲ متر اندازه گیری شده است.

۳ - نقش شبکه هیدروگرافی

ظرفیت هورالعظیم ۵/۵ تا ۶ میلیارد متر مکعب آب است که توسط سه رودخانه کرخه، دویرج و میمه با وسعت حوضه آبریزی معادل ۵۶۹۳۴ کیلومتر مربع از جانب ایران تغذیه می شود. رودخانه کرخه سالانه معادل ۱۱۳۰۰۰۰۰ تن رسوبات در حواشی هور به جا می گذارد. از جانب عراق نیز چندین رود بزرگی و کوچک زه آب شبکه های آبیاری شرق دجله به آن وارد می شود که از جمله مبادی ورودی طبیعی عراق می توان از کهلاء و مشاح نام برد. به طور متوسط کرخه در حدود ۲۲۰ متر مکعب در ثانیه و دویرج و میمه ۱۳ متر مکعب در ثانیه و کهلاء و مشاح ۲۰ متر مکعب در ثانیه آب وارد هور می کنند. در حال حاضر هور حالت بکر و طبیعی خود را به واسطه ایجاد جاده های متعدد در آن از دست داده و به چندین حوضچه مجرد تقسیم شده است که سطح آب در هر

یک از آن‌ها به طور مصنوعی کنترل می‌شود و بار طبیعی آب در حال حاضر بیشتر متوجه قسمت شمالی آن است.

عملیات والفجر ۸ (فاو)

۱- موقعیت جغرافیایی منطقه عملیاتی والفجر ۸

سال‌های ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۴ مقطع خاصی از جنگ بود. در این سالها دو نوع استراتژی نظامی به‌وسیله ایران و عراق اتخاذ گردید. عراق پس از آن که خرمشهر را از دست داد، در هوا و دریا از یک استراتژی هجومی تبعیت کرد. اهداف این استراتژی جدید جلوگیری از پیشروی ایران، فشار روانی و اجتماعی بر نظام سیاسی، بین‌المللی کردن جنگ و کاهش توان اقتصادی جمهوری اسلامی بود که از طریق مسلح کردن زمین، بمباران مناطق صنعتی، مسکونی و اقتصادی، حمله به نفتکش‌ها و کشتی‌های تجاری و بمباران پایانه نفتی خارک انجام می‌شد. در این مقطع پس از انجام عملیات والفجر مقدماتی والفجر ۱ ایران ابتکار جدیدی را وارد جنگ نمود که عراق را با دیگر ناچار به سرمایه‌گذاری زیادی برای مقابله با آن نمود. این ابتکار، عملیات در مرداب‌های هورالهویزه و اجتناب از جنگ در زمین مسطح، مانند عملیات خیبر و بدر بود. پس از عملیات بدر، در سطوح عالی جنگ مصوب شد که سپاه و ارتش ضمن پشتیبانی از یکدیگر، هر کدام مستقلاً عملیاتی را طرح‌ریزی و اجرا کنند.

منطقه عملیاتی جنوب در مسیر جاده آبادان به اروند کنار در ساحل شرقی و غربی اروند رود از ابتدای جنگ تقریباً مسکوت مانده و تنها آتش‌بازی پراکنده از دو طرف در آن اجرا می‌گردید. عدم موفقیت کامل در منطقه شرقی دجله برای دستیابی به محورهای منتهی به بصره و تهدید و تصرف این شهر توسط نیروهای ایرانی، نظر کارشناسان را به سمت استفاده از منطقه اروند کنار و شهر فاو جهت تهدید بصره از جنوب معطوف کرد. ولی موانع بزرگی مانند رودخانه اروند با جزر و مد‌های بسیار شدید و کمبود وسایل و تجهیزات عبور از رودخانه و احتمال پذیرش تلفات و ضایعات سنگین، باعث گردید تا پیدا کردن راهی مناسب برای اجرای عملیات، زمان قابل توجهی را به خود اختصاص دهد. سرانجام عملیات والفجر ۸ در سه محور طراحی و در ساعت ۲۲ مورخ

۱۳۶۴/۱۱/۲۰ در منطقه فاو عراق در وسعتی بالغ بر ۸۰۰ کیلومتر مربع با رمز «یا فاطمه الزهرا» آغاز شد.

۲- آب و هوا

آب و هوای دشت خوزستان که آب و هوای کلی منطقه عملیات والفجر ۸ را نیز شامل می شود از دلتای رودخانه های کارون، دز و کرخه تشکیل شده است که در گوشه شمال غربی خلیج فارس قرار دارد. با آن که ۱۸۰ کیلومتر با خلیج فارس از سوی جنوب مجاور است ولی از نظر جغرافیایی رابطه ای با سایر مناطق ساحل جنوبی ندارد. باران آن از سایر نواحی بیشتر است؛ به طوری که کارون به عنوان طولیل ترین رودخانه ایران به آن می ریزد و رسوب می کند و به علت رسوبی بودن اراضی، از نقاط بسیار حاصلخیز آن است. ارتفاع منطقه از سطح دریا ۱۳ متر و میزان بارش براساس معدل بارش ۱۴۵ میلیمتر می باشد و همین طور معدل تعداد روزهای یخبندان ۷ است.

- مشخصات اقلیمی منطقه عملیات

از مشخصات اقلیمی منطقه عملیات والفجر ۸ بری بودن هوا در ارتفاعات و خشک و سوزان بودن هوا در نقاط پست و دشت ها بخصوص در سواحل و حاشیه آن می باشد. منطقه عملیاتی والفجر ۸ به علت شبه جزیره ای بودن هوای آن، غالباً دارای رطوبت زیاد در تابستان و به اصطلاح شرجی می باشد. زمین این منطقه به جز عوامل مصنوعی مانند خاکریز، سیل بند و سکوها پرتاب موشک، خالی از هر گونه پستی و بلندی طبیعی است. از آنجا که زمین منطقه محصور در آب است، تحت تأثیر جزر و مد آب خلیج و رطوبت دائمی حاصل از آن است. به این معنی که قسمت عمده ای از زمین منطقه باتلاقی، نمکزار و سست می باشد و به همین دلیل شوره زار بوده و با کمترین بارندگی لغزنده و چسبنده می شود و تردد هرگونه خودرو و وسایل سنگین در آن تقریباً غیر ممکن می گردد.

۳- نقش شبکه هیدروگرافی

اروندرو رود بزرگی است که از به هم پیوستن دو رود دجله و فرات تشکیل می شود و سپس رودخانه کارون به آن می ریزد. کلمه اروندرود که به آن رودخانه مرکزی اطلاق می شود، در واقع نام قدیمی و ایرانی دجله است. اروندرود در زبان اوستایی نیز به صورت «اثرورت» آمده است. در

شاهنامه فردوسی هم به کلمه اروندرود اشاره شده است. تالوگ یک کلمه قدیمی آلمانی است. معنی لغوی آن دره است. تالوگ دلالت بر این دارد که عمیق‌ترین و یا قابل کشتیرانی‌ترین نقطه رودخانه مرز دو کشور است. به خط تالوگ خط القعر و یا ژرفاب هم گفته می‌شود.

اروند پس از عبور از بصره در محلی به نام «نهرخین» در جنوب شلمچه به مرز ایران می‌رسد. از اینجا مرز مشترک ایران و عراق شروع می‌شود و تا دهانه اروندرود در خلیج فارس ادامه پیدا می‌کند. حرکت آب از شمال به طرف جنوب است که در نهایت به خلیج فارس می‌ریزد. طول اروند رود ۱۷۵ کیلومتر و عرض آن بین ۸۰۰ الی ۱۲۰۰ تا ۱۵۰۰ متر است. آب رودخانه اروند که از دریا تأثیر می‌پذیرد، عمدتاً دارای ۲ حرکت جزر و مد (کاهش ارتفاع آب و حرکت آن از دریا به سمت رودخانه می‌باشد که مجموعاً در طول شبانه روز، ۴ بار تکرار می‌شود. ارتفاع آب در عمیق‌ترین قسمت رودخانه به ۲۵ متر می‌رسد و اختلاف ارتفاع آب در پایین‌ترین جزر و مد و بالاترین حالت به ۳/۵ متر می‌رسد.

مرز مشترک ایران و عراق در اروند رود حدود ۸۴ کیلومتر است. عمق این رود در بصره ۸/۶ متر و در فاو ۹/۹ متر است. البته عمق اروندرود هنگام جزر و مد افزایش و کاهش می‌یابد؛ بنابراین اروندرود می‌تواند برای کشتیرانی کاملاً مناسب باشد (همه چیز درباره جنگ، ۱۳۸۷). رودخانه‌هایی که اروندرود را تشکیل می‌دهند از خاک ایران و ترکیه سرچشمه می‌گیرند. رودخانه‌هایی که از ترکیه سرچشمه می‌گیرند: دجله و فرات، و رودخانه‌هایی که از خاک ایران سرچشمه گرفته، وارد خاک عراق شده و به دجله یا به اروندرود می‌ریزند عبارتند از: کارون، کرخه، زاب بزرگ، زاب کوچک و... حدود ۶۷٪ آب اروندرود به تنهایی از ایران تأمین می‌شود.

اهمیت استراتژیکی و ژئوپولیتیکی منطقه عملیات

منطقه عملیاتی فاو موقعیت جغرافیایی آن، وضعیت ویژه‌ای را رویاروی فرماندهان عملیاتی سپاه قرار داده بود. به این معنی که از سویی عوامل مثبت، نوید پیروزی و پیدایش سرآغاز جدیدی را در جنگ می‌داد و از سوی دیگر موانع بر جسته‌ای خودنمایی کرد که هر کدام در جای خود می‌توانست نقش بازدارنده‌ای را در روند کار و احیاناً عدم پیروزی عملیات ایجاد نماید. در واقع این معضلات بود که اساساً منجر به پیچیدگی عملیات شده و ضرورت اتخاذ تاکتیک‌های ویژه‌ای را ایجاد می‌کرد. مسئولین سپاه برای اجرای عملیات والفجر ۸ به لحاظ موقعیت خاص جغرافیایی منطقه، وضعیت کلی دشمن، وجود رودخانه اروند و ... مشکلات و معضلات عدیده‌ای را پیش روی خود داشتند که در نهایت با در نظر گرفتن عوامل و مؤلفه‌های مختلفی از جمله ارزش نظامی - سیاسی زمین منطقه، عدم وجود سابقه عملیات در عبور از رودخانه عریض و جزر و مد بالا، عدم هوشیاری دشمن و امکان پدافند و نگهداری منطقه، منطقه فاو را در مقایسه با سایر مناطق عملیاتی ترجیح دادند.

نتیجه‌گیری

سرانجام پیروزی‌های به دست آمده در عملیات والفجر ۸ و نیز اقدامات دیپلماتیک جمهوری اسلامی منجر به آن شد که شورای امنیت در پیش‌نویس اولیه قطعنامه، گامی به سوی خواست‌های ایران بردارد. مسئولین کشور هم در این رابطه اعلام کردند که هر قطعنامه‌ای را که عراق را به خاطر تجاوز محکوم نکند، برای ایران ارزش نخواهد داشت.

همزمان با ادامه مشورت‌های شورای امنیت، در حالی که برای ترسیم چهره صلح‌طلبی و مظلوم-نمایی به سود عراق (به خاطر حمله به ایران) تلاش‌های وسیعی صورت می‌گرفت، حمله جنایتکارانه عراق به هواپیمایی مسافربری صورت گرفت که به دنبال آن باز هم چهار روز دیگر شورای امنیت از تصمیم‌گیری باز ماند، تا آنکه سرانجام پس از ۲ هفته از آغاز عملیات والفجر ۸، شورای امنیت به اتفاق آرا طی قطعنامه‌ای ضمن ابراز تأسف از اقدامات اولیه‌ای که باعث شعله‌ور شدن جنگ و ادامه آن شده، حمله به مناطق غیرنظامی، کشتی‌های باری و هواپیمای مسافربری و

نیز استفاده از سلاح‌های شیمیایی را بدون ذکر نام عراق محکوم کرد. به این صورت شورای امنیت بار دیگر مانند گذشته از محکوم کردن صریح رژیم عراق امتناع ورزید؛ گرچه محکومیت‌هایی که در قطعنامه عنوان شد و نیز اشاره به مسئله آغاز جنگ (برای نخستین بار) را هم می‌توان معلول پیروزی‌های به دست آمده در عملیات والفجر ۸ که به دست پر توان رزمندگان اسلام صورت گرفت، دانست. جنبش عدم تعهد نیز از جمله محافظی بود که به دنبال عملیات والفجر ۸ از خود واکنش خود نشان داد. در این ارتباط خبرگزاری کویت در تاریخ ۱۳۶۴/۱۲/۰۱ به نقل از منابع آگاه در شورای امنیت گزارش داد:

«کشورهای غیر متعهد سرگرم تهیه پیش‌نویس قطعنامه‌ای هستند که طرف مسئول آغاز جنگ ۶۵ ماهه خلیج فارس را محکوم کرده و خواستار یک آتش‌بس فوری در جنوب عراق هستند.»

حاصل جنایات صدام با شعارهای مذهبی و قومی و استفاده از رسانه‌های مختلف برای فریب مردم، بیش از یک میلیون کشته و مجروح و تعداد زیادی از کودکان، نوجوانان، جوانان، زنان، مردان شیعه و سنی می‌باشد. از پیامدهای امنیتی پیش‌آمده در جنگ تحمیلی می‌توان گفت که رژیم غاصب بعثی عراق با حمایت دول غربی در صدد بودند تا با استفاده از شرایط اقلیمی ناهموار و سخت در جوار مرزهای ایران ضمن پیشروی به داخل خاک جمهوری اسلامی ایران، این کشور را دچار چالش ژئوپلیتیکی در جغرافیای مرزی نموده و اینگونه حاکمیت ایران را دچار فروپاشی و تزلزل از درون و برون نمایند.

به‌طور حتم یکی از نتایج اقدامات صدام و دیگر گروه‌هایی که در داخل کشور ایران دست به ترور و کشتار مردم بی‌گناه می‌زدند، در راستای تحقق اهداف دشمنان اسلام و کانالیزه شدن کشورهای اسلامی و تجزیه و چپاول منابع و ثروت‌های زمینی و زیرزمینی آنان و از پیامدهای آن گسترش ناامنی، اسلام‌هراسی و امنیت‌زدایی در جهان اسلام است.

نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد سرکردگان گروهک‌های رادیکال و انتحاری چگونه از یک سو دست به کشتار مردم مسلمان بی‌گناه زده و از سوی دیگر خود را پیرو پیامبری می‌دانند که قبل از هر جنگی احکام جنگ صادر می‌نمود، به اسرا پناه می‌داد، به زن و کودک و سالخورده صدمه‌ای نمی‌زد، زخمی‌ها را نمی‌کشت؟ پیامبری که در جنگ با کفار ابتدا آنان را به اخلاق،

معرفت، اسلام و مهربانی دعوت می نمود. پیامبری که اگر در حکومت او ظلمی حتمی به یک غیر مسلمان روا می شد آن را بر نمی تابد. به طوری که در فتح مکه تأکید فرمودند: به هیچ وجه مجروح و اسیر را مکشید و فراری را تعقیب نکنید؛ اما امروز عده‌ای برخلاف سیره پیامبر اسلام دست به کشتار مسلمانان زده و در این بین به هیچ کسی از طفلی ۲ ماهه تا پیرمرد ۷۰ ساله رحم نمی کنند. علت غایی امنیت متعالیه قرب به خداست، در حالی که عامل انتحاری با سوءبرداشت از مفاهیم دینی و با شستشوی مغزی، آلت دست سرویس های اطلاعاتی و مفتی های خودفروخته قرار می گیرد و به نوعی گرفتار علت غایی امنیت متدانیه می شود که صرفاً دنیوی است و در خدمت رهبران و گروه های رادیکال منفعت طلب انجام وظیفه می نماید. در نتیجه می توان استنباط کرد که سازمان های اطلاعاتی با خط دهی به رهبران و مفتیان سلفی و تکفیری درصدد هستند تا حکمت متدانیه را جایگزین حکمت متعالیه و عقلانی بکنند و بدینگونه از جمود و جهل و ظاهرگرایی فکری اهل سنت، عامل انتحاری پرورش داده و امنیت ملی کشورهای اسلامی را دچار چالش نموده و پیامدهای امنیتی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را در کشورهای هدف ایجاد نمایند که پیامد امنیت اجتماعی آن را می توان با حفاظت از نهاد خانواده، تأکید بر عدالت اجتماعی، لزوم امر به معروف و نهی از منکر، تحصیل زنان و کودکان اهل سنت، مبارزه با موانع ظلم و مبارزه با موانع کمال مهار و خنثی نمود.

منابع

- ۱- امام خمینی علیه السلام (۱۳۶۸)؛ صحیفه نور، جلد اول، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام
- ۲- آجرلو، حسین (۱۳۹۰)؛ تحولات سوریه؛ ریشه‌ها و چشم‌اندازها، فصلنامه مطالعات، سال هجدهم، شماره سوم.
- ۳- اسپوزیتو و وال، جان ال، جان اُ (۱۳۸۹)؛ جنبش‌های اسلامی معاصر (اسلام و دموکراسی)، ترجمه شجاع احمدوند، تهران: نشر نی.
- ۴- افتخاری، اصغر (۱۳۸۱)؛ مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیتی، تهران: انتشارات مرکز مطالعات راهبردی.
- ۵- بلیتس و اسمیت، جان و استپو (۱۳۸۳)؛ جهانی شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین، ترجمه ابوالقاسم راه چمنی و دیگران، تهران: ابرار معاصر.
- ۶- بیگدلی، علی (۱۳۶۸)؛ تاریخ سیاسی - اقتصادی عراق، تهران: موسسه مطالعات و انتشارات تاریخی میراث ملت.
- ۷- پلی و دوران، میثائیل و خالد (۱۳۸۱)؛ اسامه بن لادن و تروریسم جهانی، مترجم: هومن وطن‌خواه، تهران: کاروان اندیشه‌سازان.
- ۸- ساوه‌درودی، مصطفی (۱۳۹۰)؛ راهبردهای سازمانی و مدیریت بحران، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.
- ۹- صفوی، سیدیحیی (۱۳۷۸)؛ جغرافیای نظامی ایران (شمال غرب و غرب کشور)، جلد اول، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۱۰- عزتی، عزت‌الله... (۱۳۸۱)؛ تحلیلی بر ژئوپلیتیک ایران و عراق، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۱۱- کریمی‌پور، یدا... (۱۳۷۹)؛ طرح جامع تقسیمات کشوری، تهران: اداره تقسیمات کشوری.
- ۱۲- کیخا، علیرضا (۱۳۹۲)؛ مرداب انتحار، قم: سپهر آذین.

- ۱۳- محمدحسینی، مسعود (۱۳۹۱)؛ مرزهای ایران، تهران: دانشگاه افسری امام حسین علیه السلام.
- ۱۴- مخبر، محمدعلی (۱۳۲۴)؛ مرزهای ایران، تهران: چاپخانه کیهان.
- ۱۵- مصطفی، حسن (۱۳۹۴)؛ داعش زیر ساخت‌های معرفتی و ساختاری، ج ۱، چاپ سوم، تهران: موسسه فرهنگی هنری آفتاب خرد.
- ۱۶- ملامحمدعلی، امیر (۱۳۸۴)؛ مشروعیت عملیات استشهادی از دیدگاه فقهای معاصر شیعه و اهل سنت، مجله حصون، دوره سوم، شماره ۵.

17- www.wikipedia.com

18- www.tasnimnews.com

19- Joseph, Jonatan. (2008). "Hejemony and the Struture Agency Problem in International Relation". A Scientific Realist Contribution Review of Internationalism Studies Vol.34 No1